

بررسی رعایت استانداردها در بخش های پرتونگاری تشخیصی بیمارستان های دانشگاه علوم پزشکی مازندران، سال ۱۳۸۲

شکر ا... سالار (**Ph.D.)

سید علی رحیمی +*(M.Sc.)

چکیده

سابقه و هدف : از آنجا که بخش های تصویربرداری گران ترین بخش بیمارستان به لحاظ تجهیزات بوده و از طرفی فن آوری تجهیزات رادیولوژی دائمی در حال تحول است، توجه به استانداردهای بین المللی و کشوری ضروری به نظر می رسد. هدف از این تحقیق بررسی وضعیت بخش های رادیولوژی تشخیصی بیمارستان های دانشگاه علوم پزشکی مازندران و مقایسه آن با استانداردهای تعیین شده برای این بخش ها از طرف سازمان های معترض ملی و بین المللی (ICRP NCRP ICRU) می باشد.

مواد و روش ها : در این بررسی توصیفی رعایت استانداردها در بخش های پرتونگاری تشخیصی بیمارستان های آموزشی و غیر آموزشی (۱۳۸۲) با استفاده از پرسش نامه سه قسمتی؛ که وضعیت فضای فیزیکی، اطلاعات پرسنلی و وسائل حفاظت فردی آنان و بیماران و وضعیت دستگاه پرتونگاری مورد بررسی قرار گرفت. اطلاعات به دست آمده از طریق پرسش نامه، دوزیمتر و دما منج با مقادیر استاندارد مقایسه گردید و وضعیت کمی و کیفی تجهیزات پزشکی بخش های پرتونگاری مورد ارزیابی قرار گرفت.

یافته ها : نتایج تحقیق نشان داد که میانگین هم خوانی وضعیت موجود با استانداردهای بین المللی ۵۰ درصد می باشد. هم چنین هیچ یک از بخش های رادیولوژی دارای تاریک خانه استاندارد و علامت هشدار دهنده کافی نبوده و در ۶۳ درصد این مراکز هیچ گونه بایگانی درباره حفاظت پرسنل از تابش وجود نداشت. اتاق رادیو گرافی به میزان ۶۰ درصد، پوشش حفاظتی ۵۱ درصد و عدم نشت پرتو به میزان ۴۷ درصد دارای اشکال و نقص بودند.

استنتاج : با توجه به نتایج تحقیق و اختلاف معنی دار بین میزان رعایت استانداردها در بخش های پرتونگاری و استانداردهای بین المللی، لزوم پایش های دوره ای با فاصله زمانی هر سه ماه توصیه می گردد.

واژه های کلیدی : استانداردهای پرتونگاری، حفاظت در برابر پرتو، اشعه یونیزیان، دوزیمتری.

مقدمه

پرتونگاری یکی از روش های مهم تشخیصی در خدمات بهداشتی و درمانی است که استفاده موثر از این

* ساری: کیلومتر ۱۸ جاده خزرآباد-دانشکده بهداشت

* عضو هیئت علمی (مری) دانشگاه علوم پزشکی مازندران، دانشکده بهداشت

** کارشناس ارشد فیزیک پزشکی

تاریخ دریافت: ۸۳/۲/۱۴ تاریخ ارجاع جهت اصلاحات: ۸۳/۴/۱۸ تاریخ تصویب: ۸۴/۵/۳۰

پوشش‌های حفاظتی ۷۷ درصد و نشست پرتو ۳۷ درصد دچار اشکال بودند^(۶).

کنترل کیفی یکی از مهم‌ترین روش‌های تشخیص اشکالات موجود است به طوری که اجرای برنامه‌های کنترل کیفی در چند مرکز ایران سبب شد که دوز پرتوگیری کارکنان و بیماران به طور متوسط تا بیش از ۷۰ درصد کاهش و هم‌زمان کیفیت فیلم‌های رادیوگرافی به میزان قابل توجهی افزایش یابد^(۶).

چنین نتایج مشابهی را خیسی در بررسی ۱۵ مرکز رادیولوژی دانشگاه علوم پزشکی سیستان و بلوچستان گزارش کرده است^(۷).

خرابی متعدد دستگاه (که غالباً از دید افراد عادی و غیرکارشناس پنهان می‌ماند) مانند، عدم یکنواختی میدان اشعه X، خرابی کولی ماتورها در تنظیم نمودن، عدم تطابق میدان‌نوری و اشعه X و هم‌چنین خرابی قسمت‌های مختلف دستگاه‌های ظهور و ثبوت که سبب ارائه یک فیلم نامطلوب می‌شوند، عدم رعایت حفاظت در برابر پرتو به صورت اصولی، عدم تهیه فیلم و داروی مناسب برای بخش رادیولوژی در جهت کاهش تابش، عدم استفاده از حفاظت‌های تابش برای بیماران به خصوص کودکان باعث وارد آمدن زیان‌ها جبران ناپذیر به سلامت بیماران و پرسنل می‌شود^(۹,۸).

بنابراین با توجه به ضرورت‌های ذکر شده، در این تحقیق وضعیت بخش‌های رادیولوژی بیمارستان‌های دانشگاه علوم پزشکی مازندران به لحاظ نوع و میزان اشکالات مورد بررسی قرار گرفته و در خاتمه راه حل‌ها ارائه می‌شود.

مواد و روش‌ها

در این مطالعه توصیفی - مقطعی بخش‌های رادیولوژی

با استانداردهای معتبر (ICRP³ NCRP² ICRU^(۱)) یک عامل کلیدی جهت اطمینان بخش بودن و سودمندی این دستگاه‌ها محسوب می‌گردد^(۱).

بخش‌های پرتوگاری از بخش‌های اساسی و گران‌قیمت هر مرکز درمانی است. به جرات می‌توان گفت سرمایه‌گذاری دراین بخش‌ها از مجموع سرمایه‌گذاری در سایر بخش‌های مرکز درمانی بیش تر است. اقدامات حفاظت در برابر اشعه یونیزان، تهویه هوای یونیزه شده و تأمین فضای فیزیکی لازم برای دستگاه‌های مختلف تصویر برداری هزینه سنگینی را بر فضای درمانی تحمل می‌کند. خصوصاً این که اثرات بیولوژیک اشعه در کانون توجه کادر درمان، بیمار و همراهان قرار دارد^(۲).

آمارها نشان می‌دهد بیش از ۸۰ درصد مراجعین به بیمارستان‌ها نیاز به نوعی پرتوگاری دارند. اشکال در روند سرویس دهی این بخش‌ها از یک طرف باعث ارائه یک رادیوگرافی نامناسب و لزوم تکرار آن و از سوی دیگر باعث تشخیص نادرست یا عدم تشخیص شده در نتیجه سلامت بیمار در معرض خطر قرار می‌گیرد^(۳). از طرف دیگر رادیوگرافی نامناسب و عدم رعایت اصول حفاظتی مورد نیاز این بخش‌ها به دلیل سرو کار داشتن با اشعه X سبب می‌شود تا به نحو دیگری سلامت پرسنل و بیماران در معرض خطر قرار گیرد^(۴).

بررسی انجام شده در هشت مرکز ماموگرافی دانشگاه علوم پزشکی تهران نشان داد که تمامی مراکز دارای تاریک خانه غیر استاندارد و ۸۷/۵ درصد به لحاظ یک یا چند پارامتر دارای دستگاه ماموگرافی نامناسب و ۳۷/۵ درصد نیز دارای دوز میانگین جذبی غیر مجاز بودند^(۵). هم‌چنین بررسی ۵۱ مرکز دولتی و خصوصی تهران نشان داد که مراکز از بابت امور مربوط به پرسنل رادیولوژی ۸۹ درصد، اتابق رادیوگرافی ۸۲ درصد،

1. International commission on radiological Units and Measurements

2. National council on radiation protection

3. International commission on radiological protection.

دستگاه- انبار نگهداری داروها و فیلم های پرتو ندیده
(نور- رطوبت- تهويه) (۱۵، ۱۶، ۱۸، ۲۰).

(د) وضعیت دوزیمتری حفاظت به لحاظ :

§ تعداد دوزیمترها- استفاده از دوزیمترها-
کنترل فیلم بع های اختصاصی- پرونده پزشکی پرسنل شاغل در بخش- آزمایشات دوره ای- مسئول فیزیک بهداشت بخش- کاربرد حفاظه های سربی (روپوش سربی، شلید تیروئید، شلید گنادها، عینک سربی، دستکش سربی) (۳، ۴، ۱۰، ۱۷، ۱۹).

با مراجعه به بخش های رادیولوژی و با مشاهده، پرسش و پاسخ و آزمایش، اطلاعات با پرسشنامه سه قسمتی، با وضعیت فضای فیزیکی، اطلاعات پرسنلی و وسایل حفاظت فردی آنان و بیماران و وضعیت دستگاه های پرتوگاری که براساس استانداردهای بخش های رادیولوژی تنظیم شده بود جمع آوری شد.

برای دوزیمتری از یک دوزیمتر گایگر- مولر هوشمند مدل FJ1 استفاده شد. این آشکارساز قادر است پرتوهای گاما و ایکس در دامنه $1-1/3\text{Mev}$ با پاسخ انرژی $40-80$ درصد را شناسایی کند. همچنین از یک دماسنجه با دامنه اندازه گیری $10-150$ درجه سانتی گراد و دقت عمل $1 \pm$ درجه برای بررسی دمای داروی ظهور و ثبوت فیلم رادیولوژی و نیز از یک ساختمانی جهت اندازه گیری ابعاد استفاده شد.

یافته ها

در این تحقیق وضعیت ۱۵ مرکز رادیولوژی دانشگاه علوم پزشکی مازندران، اعم از آموزشی و غیر آموزشی، مورد بررسی قرار گرفت. تعداد دستگاه های رادیولوژی موجود در بیمارستان های مورد بررسی 30 دستگاه بود. که از این تعداد، 5 دستگاه بدون استفاده و خراب بودند.

تشخیصی بیمارستان های دانشگاه علوم پزشکی مازندران (آموزشی و غیر آموزشی) (۱۳۸۲) با استاندارد مورد مقایسه قرار گرفت. متغیرهای مورد بررسی در چهار گروه تنظیم و تقسیم شده اند که عبارتند از :

الف) وضعیت اتاق رادیوگرافی و اتاق کنترل به لحاظ :
§ ابعاد- نور و روشنایی- نشت پرتو- پاس کاست (ارتفاع- وضعیت- جایگاه پاس کاست)، هواکش- وضعیت درب ورودی (جایگاه- ارتفاع- قفل شدن از داخل)، پوسترهای هشدار دهنده زنان باردار و خطر پرتوگیری (تعداد- نوع- جای نصب)، چراغ خطر اتاق کنترل- اندازه شیشه سربی- ارتفاع و موقعیت شیشه سربی نسبت به اتاق X-ray- وضعیت کف پوش و دیوارها (سالم بودن حفاظت) (۳، ۴، ۱۰، ۱۷، ۱۹).

ب) وضعیت دستگاه های رادیوگرافی به لحاظ:
§ نوع و عمر دستگاه- عملکرد کلیدهای کیلو ولتاز و میلی آمپر (mA, KV) و زمان- کلیدهای حرکت در جهت های مختلف تیوب- دکمه های حرکات تحت رادیوگرافی- سینی فیلم- عملکرد گردید- وضعیت بازوی تیوب- وضعیت فلوروسکوپی (۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴).

ج) وضعیت اتاق تاریک خانه به لحاظ:
§ درب ورودی- ابعاد- محل و موقعیت نسبت به اتاق رادیوگرافی- نشت نور- ساختمان داخلی از جبه انعکاس نور- هواکش (قدرت و ضد نور بودن)- لامپ تاریک خانه (نوع فیلتر، فاصله از فیلم- قدرت لامپ)- جعبه فیلم (نشت نور- سیم اتصال زمین)- آماده سازی دارو- تعویض دارو- نور و روشنایی لازم- دستگاه ظهور و ثبوت (نوع و عمر)- وضعیت پمپ ظهور ثبوت، گرم کننده دستگاه ظهور و ثبوت، غلطک ها- قرار گیری

تعريف شده فقط به میزان ۶۲/۶۵ درصد مطلوب می باشد،

نمودار شماره ۳.

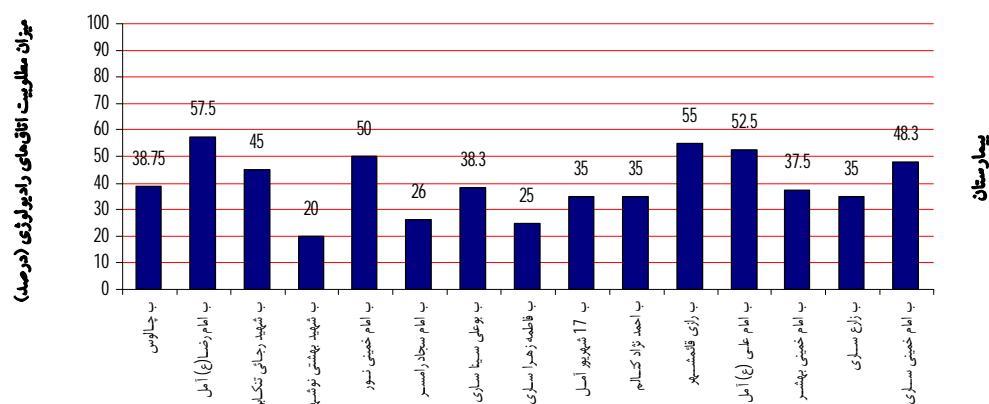
نتایج تحقیق هم چنین نشان داد که وضعیت تاریک خانه بخش های رادیولوژی در مقایسه با رعایت استانداردهای تعريف شده فقط به میزان ۴۸/۸۲ درصد مطلوب بوده است، نمودار شماره ۴.

هم چنین نتایج تحقیق نشان داد که وضعیت دوزیمتری و حفاظت بخش های رادیولوژی در مقایسه با استانداردهای تعريف شده فقط به میزان ۵۰/۹ درصد مطلوب بوده است، نمودار شماره ۵.

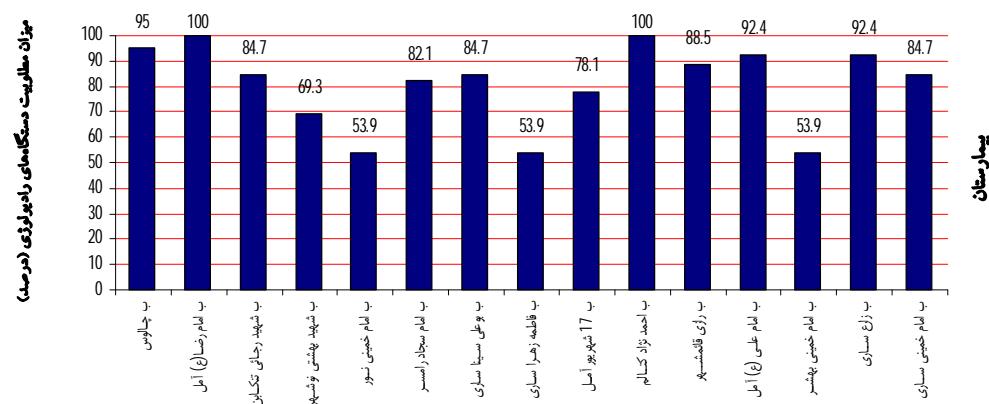
عمر کار کرد دستگاهها، یک تا سی سال با عمر میانگین ده سال بود. چنان چه نمودار یک نشان می دهد وضعیت اتاق های رادیوگرافی به طور میانگین ۳۹/۹ درصد مطلوب می باشد.

در بررسی دستگاه های رادیولوژی نتایج نشان داد که ۸۰/۹ درصد عملکرد دستگاه های رادیولوژی مطلوب بوده است، نمودار شماره ۶.

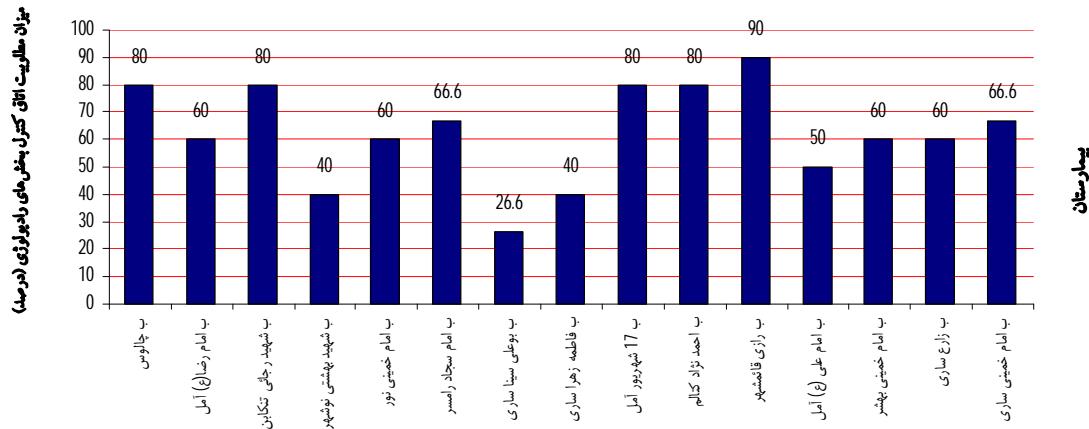
هم چنین نتایج تحقیق نشان داد که وضعیت اتاق های کنترل بخش رادیولوژی در مقایسه با استانداردهای

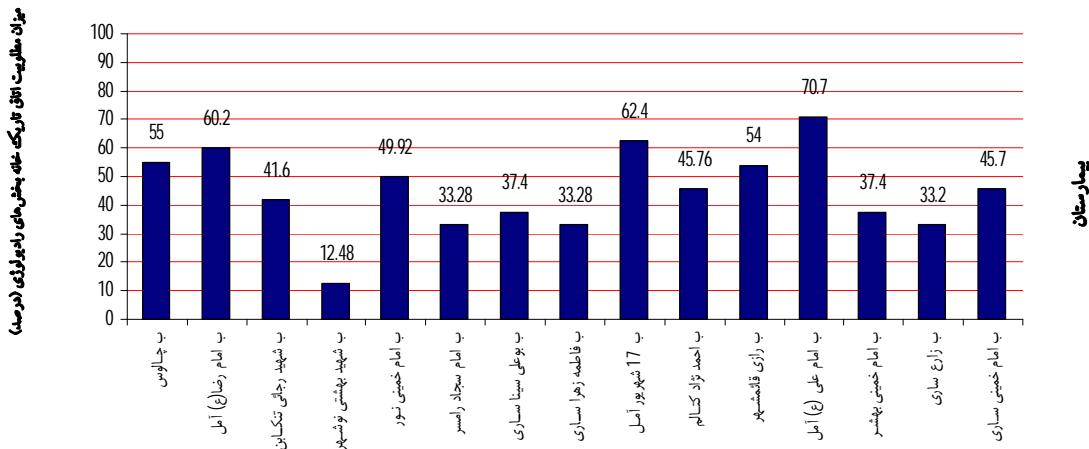
نمودار شماره ۱: وضعیت بخش های رادیولوژی بیمارستان های دانشگاه علوم پزشکی مازندران ، سال ۱۳۸۲

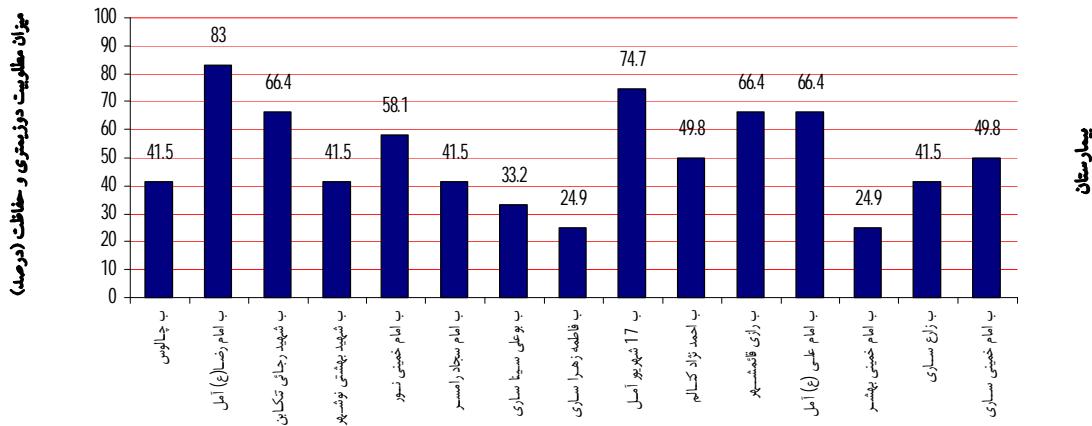
نمودار شماره ۲: وضعیت دستگاه های رادیولوژی بیمارستان های دانشگاه علوم پزشکی مازندران ، سال ۱۳۸۲

نمودار شماره ۳: وضعیت اتفاق کننده بخش های رادیولوژی بیمارستان های دانشگاه علوم پزشکی مازندران ، سال ۱۳۸۲

نمودار شماره ۴: وضعیت اتفاق های تاریک خانه بخش های رادیولوژی بیمارستان های دانشگاه علوم پزشکی مازندران ، سال ۱۳۸۲

نمودار شماره ۵: وضعیت دوزیمتری و حفاظت پرسنل رادیولوژی بیمارستان‌های دانشگاه علوم پزشکی مازندران، سال ۱۳۸۲

بررسی وجود علائم هشدار دهنده مشاهده گردید که ۴۰ درصد از نظر چراغ خطر پرتوگیری، پوستر اخطار به زنان باردار و پوستر خطر پرتوگیری در وضعیت مناسبی قرار داشتند.

وضعیت بخش‌های رادیولوژی در خصوص کنترل پرتوگیری پرسنل نشان داد که ۵۱ درصد بخش‌های رادیولوژی فاقد پرونده پزشکی و نتایج آزمایش‌های دوره‌ای پرسنل بوده‌اند. ضمن این که ۱۵ درصد از بخش‌های رادیولوژی بررسی شده فردی را با سمت مسؤول فیزیک بهداشت جهت نظارت و پیگیری موارد مربوط به حفاظت فردی پرسنل و کنترل دوره‌ای نداشتند.

در مجموع با توجه به بررسی‌های به عمل آمده ملاحظه شد که ۵۰ درصد از مراکز به لحاظ علائم هشدار دهنده، وضعیت تاریک‌خانه، ۵۰ درصد در خصوص امور حفاظت در برابر پرتو پرتوکاران، ۴۰ درصد از نظر ابعاد اتاق رادیولوژی، ۵۱ درصد از نظر میزان دارا بودن حفاظت مورد نیاز، ۵۱ درصد از نظر نتایج دوزیمتری و کارآبی قسمت‌های مختلف دستگاه رادیولوژی دارای مشکل بودند. هم‌چنین با توجه به بررسی‌های به عمل آمده میزان عملکرد هر پرسنل با توجه به تعداد رادیوگرافی‌های انجام شده در شش ماه اول سال ۱۳۸۲ به طور متوسط ۱۳ رادیوگرافی در روز بود.

در بررسی به عمل آمده مشخص شد که وضعیت اتاق‌های جانبی در مقایسه با استانداردهای تعریف شده ۳۷/۱۵ درصد مطلوب بوده است.

نتایج بررسی‌های عملی بخش‌های رادیولوژی نشان داد که ۴۷ درصد از بخش‌های مورد بررسی، ۱۵ تا ۲۰ درصد بیشتر از حد مجاز نشست پرتو دارند. ذکر این نکته ضروری است تقریباً تمامی مراکز، فاقد وسایل نگهدارنده و سخت‌افزارهای لازم بخش‌های رادیوگرافی بودند. هم‌چنین تمام بیمارستان‌های مورد بررسی دارای پاسکاست بودند اما، ۶۷ درصد از آنان از نظر کارآبی و وضعیت پاسکاست دارای نقص بودند.

هم‌چنین نتایج نشان داد که اکثر تاریک‌خانه‌های بخش‌های رادیولوژی، دارای نشست نوری قبل رویت بوده و فاقد سیستم لامپ تاریک‌خانه بودند. عدم تناسب دمای داروی ظهور و ثبوت در ۴۸ درصد از بیمارستان‌های مورد بررسی نشان دهنده نامناسب بودن وضعیت دستگاه‌های ظهور و ثبوت فیلم‌های رادیولوژی می‌باشد.

۷۶ درصد بخش‌های رادیولوژی بیمارستان‌ها مشکل فلوئورسکوپی مستقیم داشتند و از این تعداد فقط ۲۶ درصد از بیمارستان‌ها دارای شلید تیروئید- شلید گناد - عینک سربی و روپوش سربی بوده است. در خصوص

حفظ کودکان و نوجوانان در برابر پرتو برای مراجعه
کنندگان بسیار مایوس کننده می‌باشد.

بررسی انجام شده توسط کابلی و همکاران در سال (۱۳۸۱) نشان داد که می‌توان پس از اجرای آزمون‌ها و پایش‌های دوره‌ای کنترل کیفی، جهت رعایت قوانین حفاظتی و استانداردهای تعریف شده بخش‌های رادیوگرافی در یک برنامه زمان‌بندی شده میزان پرتوگیری بیمار را کاهش داد^(۶). هم‌چنین در تمام بخش‌های رادیولوژی برای آماده‌سازی بیمار، اتاق استراحت پرسنل بخش، ابار فیلم و دارو، اتاق بایگانی و سالن‌های انتظار بیماران باید پیش‌بینی لازم به عمل آید^(۷). با توجه به نتایج حاصل از این ارزیابی و معایب اصلاح پذیر آشکار شده، نیاز به یک پایش دوره‌ای مداوم (به فاصله حداقل هر سه ماه) توسط افراد ذیصلاح جهت بهینه نمودن سیستم‌های رادیولوژی بیش از پیش محرز می‌گردد.

سپاسگزاری

از همکاری و همیاری جناب آقای دکتر کریمپور معاونت محترم پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی مازندران که در پیشبرد اهداف این تحقیق ما را یاری نموده‌اند سپاسگزاری می‌شود.

بحث

در این تحقیق وضعیت ۱۵ مرکز رادیولوژی دانشگاه علوم پزشکی مازندران اعم از آموزشی و غیر آموزشی در خصوص میزان رعایت استانداردهای پرتونگاری و اصول حفاظتی مورد بررسی قرار گرفت. بررسی یافته‌های حاصل از این تحقیق بیانگر این واقعیت است که بخش‌های رادیولوژی به‌طور سازمان یافته کنترل و نظارت نمی‌شوند.

نتایج تحقیق سه رابی و همکاران در سال (۱۳۷۸) نشان داد که یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر کاهش احتمال تکرار رادیوگرافی، اصلاح و بهینه‌نمودن عوامل مرتبط با پردازش تصویر می‌باشد^(۵). در صورت انجام برنامه‌های منظم کنترل کیفی و رعایت استانداردها تهیه کلیشه رادیوگرافی و پردازش آن می‌توان به میزان ۲۵ درصد کنتراست تصویر را بهبود بخشد و به دنبال آن میزان پرتوگیری بیمار را نیز کاهش داد^(۵). هم‌چنین نتایج نشان داد فقط ۲۶ درصد از بیمارستان‌ها دارای شیل تیروئید و گناد، عینک و روپوش سربی هستند که این مقدار با توجه به ضرورت وجود این وسائل برای

فهرست منابع

1. SO hrabi M, Borhan Azad S, Aghahadi B. Quality Control in Diagnostic Radiology. *IAEA* 1993; 50(1): 796-801.
2. Douglas J. Simpkin. Evaluation of NCRP No. 49 assumptions on workloads and use factors in diagnostic Radiology Facilities. *Medical physics*. 1996; 23(4):577-584.
3. Keane BE, Tikhonov KB. Manual of Radiation Protection in Hospitals and General Practice. *WHO*.1995; 3(2):190-197.
4. Benjamin R. Archer. History of the shielding of Diagnostic X-ray Facilities. *Health physics*. 1995; 69(5): 750-758

۵. سهرابی مهدی. تقی زاده دباغ سیما. کنترل کیفی
جهت بهبود کیفیت تصویر و کاهش دوز جذبی
بیمار در سیستم های ماموگرافی. چهارمین همایش
کشوری فیزیک پزشکی، ۱۳۷۸ صفحه ۳۱.
۶. کابلی پرویز. سرکار سعید. تقی زاده دباغ سیما.
ابوالحسنی محمد جواد. عقاییان محمد علی.
ارزیابی وضعیت بخش های رادیوگرافی، میران
راعیت نکات حفاظتی و برخی از عوامل موثر در
کیفیت تصاویر رادیوگرافی. مجله پژوهشی حکیم.
۱۳۸۱ دوره پنجم، شماره ۱ و صفحات ۲۳-۳۰.
۷. خیسی سید عباس. بررسی وضعیت موجود مراکز
رادیولوژی استان سیستان و بلوچستان چهارمین
همایش کشوری بهداشت محیط - ۱۳۸۰ صفحه ۲۸۲.
8. Johan B, Tony P. Chesney's Radiographic Imaging. *Black wolf*. 1997; 20(3):72-78.
9. Douglas J. simpkin. A General solution to the shielding of medical x and y Rays by the NCRP Report No .49 methods. *Health physics*. 1987; 52, (4):431-436.
10. B.R.Archer , j.i. Thomby , S.C Bushong. Diagnostic X-ray shielding design Based on and Empirical Model of photon Attenuation. *Health physics*. 1983; 44(5): 507- 517.
11. E.lynn McGuire .A revised schema for performing diagnostic X-ray shielding calculations. *Health physics*. 1986; 50(1): 99-105.
12. Douglas j. simpkin. Shielding a Spectrum of Workloads in Diagnostic Radiology. *Health physics*. 1991; 61(2): 259-261.
13. Douglas J. simpkin. Fitting Parameters for medical diagnostic x-ray transmission data. *Health physics*. 1988; 54(3): 345-347.
14. Douglas J.simpkin. Transmission of scatter radiation from computed tomography (CT) scanners determined by a Monte Carlo calculation. *Health physics*. 1989; 52(2): 211-229.
15. Rehani MM, Arun Kumar LS, Berry M. Quality assurance in diagnostic radiology. *Ind J Radiol Imag*. 1992;4(2): 43-119.
16. Manton DJ, Roebuck EJ, Fordham GL. Building and Extending a Radiology Department. *London Royal Society of Medicine Servine*. 1988; 41(3): 63-79.
17. Simone P, Radiation Protection in the X-ray Department. *Butter worth Heinemann*. 1994; 15(2): 53-97.
18. Boothroyd AE, Russell JGB. The lead apron: room for improvement. *BJR*. 1987; 60(1): 203-207.
19. Moores BM, Stieve FE, Eriskat H, et al. Technical and Physical Parameters for Quality Assurance in Medical Diagnostic Radiology Tolerances, Limiting Values and Appropriate Measuring Methods. *London British Institute of Radiology*. 1989; 18(2): 45-56.
20. Douglas j. simpkhn. Shielding Requirements for Mammography. *Health physics*.1987; 53(3): 267-279.
21. National Council on Radiation Protection. Medical X-ray and Gamma-ray Protection for Energies up to 10 MeV; Equipment

Design and Use. NCRP Report.1968; 33(1): 22-35.